

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА**

Навчально-науковий Інститут мистецтв

Кафедра виконавського мистецтва

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
НАВЧАЛЬНА-ВИКОНАВСЬКА ПРАКТИКА

Першого (бакалаврського) рівня

Освітня програма – «СОЛЬНИЙ СПІВ»

Спеціальність **025 Музичне мистецтво**

Галузь знань **02 Культура і мистецтво**

Затверджено на засіданні кафедри
Протокол № 5 від “30” січня 2024р.

м. Івано-Франківськ – 2024р.

1. Загальна інформація

Назва дисципліни	Навчальна виконавська практика
Викладач (і)	Конвалюк У. В., кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри виконавського мистецтва
Контактний телефон викладача	0660398130
E-mail викладача	uliana.konvaliuk@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Очний/заочний
Обсяг дисципліни	3 кредити ЄКТС, 90 год.
Посилання на сайт дистанційного навчання	https://d-learn.pnu.edu.ua/
Консультації	Консультації проводяться відповідно до графіку занять зі студентами

2. Анотація до навчальної дисципліни

Навчальна-виконавська підготовка в університеті характеризується інтегрованістю, взаємозв'язком усіх компонентів (навчальних дисциплін, навчальних і педагогічної практик, науково-дослідної роботи) і їх скоординованістю з метою досягнення головної мети – розвитку індивідуальності, особистості студента як майбутнього фахівця й дослідника. Навчальна-виконавська практика займає важливе місце у підготовці фахівців мистецьких спеціалізацій вищих закладів освіти та відноситься до провідної складової їхньої професійної підготовки.

Навчальна-виконавська практика є однією із форм професійної підготовки студентів музичних закладів до роботи з творчими колективами, у школі тощо.

Навчально-виконавською вона називається тому, що в процесі її проведення інтерпретація вокальних творів здійснюється з урахуванням можливостей вокалістів.

Адекватність слухацької співтворчості з музичним твором визначається декількома критеріями:

- 1) мірою активності і здатності до спостереження за розвитком музики, змісту твору, звуко-виразовими можливостями того чи іншого мистецького колективу;
- 2) вмінням сприймати музику художньо, образно, що функціонує в соціальній системі естетичних відношень і асоціюється з образами реального світу;
- 3) мірою емоційної чуттєвості до музики, спрямованої на співпереживання уявному герою.

Специфіка підготовки виконавця має інтегрований характер. Саме навчально-виконавська практика висуває перед студентом і викладачем новий вид творчо-пошукової діяльності у таких її видах, як вибір програми, опрацювання образу твору. При цьому студентові необхідно оволодіти

вміннями не тільки суто виконавськими, але в деякій мірі й вміннями акторськими та організаторськими, керівними.

Навчальна-виконавська практика (НВП) – це ефективна навчальна форма підготовки студентів до роботи. У процесі її проведення інтегруються, удосконалюються і перевіряються знання, уміння та навички, отримані майбутнім викладачем музики та виконавцем-інструменталістом, вокалістом, керівником ансамблю, оркестру.

У процесі підготовки і проведення творчих заходів студент під керівництвом викладача основного музичного інструменту, сольним співом, має змогу практично формувати і удосконалювати основні види музично-педагогічної діяльності:

- 1) інтерпретаційно-виконавську (гра, спів, анотація музичних творів);
- 2) комунікативну (артистично-вольові якості і педагогічні впливи, необхідні для художнього спілкування із слухачами);
- 3) організаційну ;
- 4) конструктивну;
- 5) оцінкова.

Широкі можливості створює ПВП для формування мотиваційної основи до музично-освітньої та навчальної роботи студента, а саме:

- дозволяє індивідуально-творчо регулювати ступінь складності виконавського репертуару студента;
- дає йому можливість для виконавського самовираження, самореалізації і самоконтролю, оскільки в процесі проведення заходу він може компенсувати менш розвинені вміння та здібності за рахунок сильніших;
- спонукає студента до осмислення, пошуку і комплексного застосування знань – навичок, отриманих як у процесі вивчення різних навчальних дисциплін, так і підказаних йому результатами практики;
- розвиває і загартовує артистично-вольові якості студента, оскільки публічний виступ перед однокурсниками психологічно відповідальніший від будь чого;
- оволодіває методами поглибленої роботи над літературними першоджерелами, репертуарними збірниками та методами наукового пошуку, що формує дослідницькі інтереси і навички, сприяє поглибленню навчальної діяльності;
- поповнює і удосконалює свій мовний апарат і оволодіває оцінними естетично-нормативними вміннями в процесі обговорення виступів.

Якщо взаємодія викладача і студента буде спрямована на формування самостійності майбутнього викладача музики та виконавця-сольного співу, оркестрових інструментів а саме:

Створення навчальної атмосфери стосунків, коли викладач не дає готових «рецептів» по вивченню педагогічного репертуару, а :

- 1) стимулює в процесі сумісної праці над музичним твором самостійну, творчо-пошукову діяльність вихованця;

2) спрямовує його емоційно-чуттєві і понятійно-операційні дії на пізнання раціональних методів опрацювання музичних творів;

3) чуйно ставиться до його художньої індивідуальної техніки, музичного смаку і мислення, спирається і залучає при цьому знання і вміння, отримані студентом у класі фахових дисциплін.

Оскільки в процесі НВП інтегруються, формуються і виявляються основні професійні якості музично-педагогічної діяльності викладача музики, вона вимагає комплексного підходу до розв'язання взаємопов'язаних навчальних завдань, спочатку, налагодження і зміцнення міждисциплінарних зв'язків, методики музичного виховання, музично-теоретичних дисциплін тощо.

3. Мета та цілі навчальної дисципліни

Мета навчальної-виконавської практики полягає у полегшенні і прискоренні адаптації студентів до реальних умов їх майбутньої професійної діяльності, творче осмислення теорії, підготовці майбутніх вокалістів виконавців, оркестрантів до всіх функціональних обов'язків, що покладаються і як на керівника музичного колективу, активного пропагандиста музичної культури та мистецтва, а також у формуванні музично-виконавських і педагогічних знань, умінь і навичок, необхідних для художнього, творчого спілкування з людьми.

Основні завдання навчально-виконавської практики:

- забезпечення зв'язку теоретичних знань фахових дисциплін з реальним педагогічним процесом, використання їх у розв'язанні конкретних навчальних, розвивальних і виховних завдань, а відтак – формування у студентів психологічної готовності до роботи в колективі;
- виховання у студентів стійкого інтересу і любові до професії викладача музичного мистецтва, формування умінь та навичок, що сприяють розвитку у них професійних якостей викладача, потреби в педагогічній освіті;
- усвідомлення значущості соціально-психологічних, психологічно-педагогічних, методичних та творчих основ взаємодії учня й вчителя;
- підготовка студентів до державних іспитів та збір матеріалів до написання наукових робіт;
- знайомлення студентів із сучасним станом навчально-виховної роботи в школі, передовим педагогічним досвідом і їх включення до розв'язання посильних навчально-виховних питань;
- художньо-виконавський розвиток студентів;
- адаптація музично-виконавських і педагогічних умінь та навичок, отриманих студентом у процесі навчання, до умов професійної діяльності викладача музики, зокрема інтерпретації та анатоції музичних творів;
- формування у студентів навичок організації і проведення музично-освітньої діяльності;
- виховання у них самостійних індивідуальних творчих здібностей і умінь;

- нагромадження виконавського репертуару для проведення концертів та виступів.

Навчально-виконавська практика є спеціалізованою, забезпечує теоретичну та практичну підготовку фахівців в галузі музичного мистецтва за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавр.

Оскільки основною метою навчально-виконавської практики є музично-освітня діяльність, то для її проведення студент повинен оволодіти відповідними здібностями і вміннями. Це комплекс виконавських вмінь (гра, спів, диригування, розповідь), а також здібності пов'язані з організацією і проведенням музичних заходів (уміння настроїтись на виступ, емоційна піднесеність і переконливість виступу, креативність та ін..)

На II-III-IV курсах студент паралельно з удосконаленням умінь, пов'язаних з виконавською інтерпретацією творів, готує щорічно музично-освітній захід (виступ, іспит-концерт). Звертається на формування музично-педагогічного артистизму студента, куди входять прийоми та вміння, пов'язані з художнім спілкуванням викладача зі слухацькою аудиторією (емоційність, грамотність, вміння захопити музичним образом, переконливість музичної інтерпретації), організація слухової уваги, врахування музичного досвіду та вікових особливостей слухачів, орієнтація в складних педагогічних ситуаціях, адаптація до фізичних умов у процесі виступу тощо.

«Апарат переживання» студента, тобто його емоційна культура формується на основі розвитку здібностей та вмінь, пов'язаних з естетичним сприйманням музичних творів. Уміння, спрямовані на формування відповідних якостей – емоційної чутливості до музики, слухової спостережливості, творчої уяви. Розвиток умінь та здібностей естетичного сприймання музики поглиблюється у спільній роботі над музичним твором, коли викладач створює атмосферу емоційної захопленості образом твору, милується майстерністю форми. За допомогою запитань, викладач активізує його творчу уяву, допомагає йому стати активним співучасником, пошукувачем і виразником особистих почуттів у процесі словесної і виконавської інтерпретації твору.

Цінність виконавської практики полягає в тому, що вона дає студентові реальну можливість для виконавського самовираження, самоперевірки і самооцінки за рахунок індивідуально-творчого регулювання ступеня складності виконавського репертуару.

Навчально-виконавська практика підвищує цікавість студентів щодо можливості реалізувати свої музично-педагогічні здібності у різних видах діяльності:

- виконавської (гри, співу, диригування);
- врахування вікових особливостей слухацької аудиторії);
- комунікативної (використання широкого спектра словесних, музично-виконавських, та інших видів педагогічного впливу для встановлення контакту із слухацькою аудиторією);
- організаційної (організація і підтримка уваги слухача);
- конструктивної (раціональний розподіл часу на різні види діяльності у

процесі виступу, організація умов для виступу).

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти-бакалаври повинні

знати:

- специфіку роботи інструменталіста-виконавця; вокального виконавця,
- групи оркестрових інструментів та їхні технічні і тембральні особливості

вміти:

- грати на одному чи декількох з оркестрових інструментів в ансамблі;
- акомпанувати у складі оркестру солістам-інструменталістам, солістам-вокалістам, хоровим та танцювальним колективам;
- використовувати набутий досвід у подальшій роботі з навчальними колективами Навчально-наукового інституту мистецтв.

4. Програмні компетентності та результати навчання

Компетентності

Загальні компетентності

- ЗК 1. Здатність спілкування іноземною мовою.
- ЗК 2. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
- ЗК 3. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.
- ЗК 4. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК 5. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК 6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
- ЗК 7. Здатність до міжособистісної взаємодії.
- ЗК 8. Здатність працювати в міжнародному контексті.
- ЗК 9. Здатність працювати автономно.

Фахові компетентності

- ФК 1. Здатність створювати, реалізовувати і висловлювати свої власні художні концепції.
- ФК 2. Усвідомлення процесів розвитку музичного мистецтва в історичному контексті у поєднанні з естетичними ідеями.
- ФК 3. Здатність розробляти і реалізовувати творчі проекти по інтерпретації, аранжуванню та перекладу музики.
- ФК 4. Здатність інтерпретувати художні образи у музикознавчій, виконавській, диригентській, педагогічній діяльності.
- ФК 5. Здатність збирати та аналізувати, синтезувати художню інформацію та застосовувати її для теоретичної, виконавської, педагогічної інтерпретації.
- ФК 6. Здатність викладати спеціальні дисципліни в закладах освіти з урахуванням цілей навчання, вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти.

ФК.7. Здатність аналізувати виконання музичних творів або оперних спектаклів, здійснювати порівняльний аналіз різних виконавських інтерпретацій, у тому числі з використанням можливостей радіо, телебачення, Інтернету.

ФК.8. Здатність взаємодіяти з аудиторією для донесення музичного матеріалу, вільно і впевнено репрезентувати свої ідеї (художню інтерпретацію) під час публічного виступу.

Програмні результати навчання

ПРН.1. Володіти професійними навичками виконавської, творчої та педагогічної діяльності.

ПРН.6. Володіти музично-аналітичними навичками жанрово-стильової та образно-емоційної атрибуції музичного твору при створенні виконавських, музикознавчих та педагогічних інтерпретацій.

5. Організація навчання

Обсяг навчальної дисципліни	
Вид заняття	Загальна кількість годин
Навчально-виконавська практика	90
Самостійна робота	

Ознаки навчальної дисципліни			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
II-семестр	025 Музичне мистецтво	III Бакалавр	Нормативний

Тематика навчальної дисципліни			
Тема	кількість год.		
	лекції	заняття	сам. роб
1. Ознайомлення з роботою оркестрів та		Самостійн	10

специфікою управління колективом		а робота	
2. Робота над партитурою. Оркестрові твори, твори з супроводом, твори для солістів з оркестровим супроводом.		Самостійн а робота	10
3. Репетиційна робота вокалістів, оркестрантів. Робота над диригентськими жестами.		Самостійн а робота	10
4. Розучування фрагментів творів до їх художнього виконання в цілому. Інтерпретація музичних творів та їх стилеві особливості.		Самостійн а робота	10
5. Репетиційна робота вокалістів, оркестрантів. Робота над окремими фрагментами творів, оркестрування, інтерпретація та художнє виконання.		Самостійн а робота	10
6. Функції оркестрових колективів: виконання сольних оркестрових творів, акомпанемент солістам та супровід танцювальній групі ансамблю.		Самостійн а робота	10
7. Робота над концертним виконанням творів.		Самостійн а робота	10
8. Проведення контрольних уроків з музичного мистецтва,		Самостійн а робота	10
9. Самоаналіз та аналіз проведених уроків.		Самостійн а робота	10

6. Система оцінювання навчальної дисципліни

Загальна система оцінювання навчальної дисципліни	Загальна система оцінювання курсу є уніфікованою та здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника та Порядку організації та проведення оцінювання успішності студентів.
---	---

	<p>Оцінювання курсу здійснюється з урахуванням усіх видів навчальної роботи за стобальною шкалою і переводиться у національну шкалу та шкалу ЄКТС.</p> <p>Поточний контроль та оцінювання проводиться безпосередньо викладачем.</p> <p>Періодичний та семестровий контроль проводиться з метою визначення успішності розвитку бакалавра та засвоєння ними навчальної програми на певному етапі навчання.</p> <p>: Форма контролю залік</p> <p>Критерії оцінювання:</p> <p>«ВІДМІННО» (90 – 100 балів) виставляється бакалавру, який: Вільно володіє навчальним матеріалом, висловлює свої думки, робить аргументовані висновки, рецензує відповіді інших студентів, творчо виконує індивідуальні завдання, самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань, показує оригінальний підхід у викладенні основних тем, має конкретні позитивні результати самостійної науково-пошукової діяльності.</p> <p>«ДОБРЕ» (70 – 89 балів) виставляється бакалавру, який: Вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання на практиці, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає незначні огріхи у порівняннях та формуванні висновків, застосуванні теоретичних знань на практиці за зразком, самостійно виконує практичні завдання передбачені програмою.</p> <p>«ЗАДОВІЛЬНО» (50 – 69 балів) виставляється бакалавру, який: Володіє навчальним матеріалом поверхнево фрагментарно, знайомий з основними поняттями навчального матеріалу, має елементарні, нестійкі навички виконання завдання, невпевнено оперує знаннями будови та художньо-виражальних особливостей інструментів.</p> <p>«НЕЗАДОВІЛЬНО» (25 – 49 балів) виставляється бакалавру, який: Має фрагментарні знання (менше половини) призначеному загальному обсязі навчального матеріалу, під час відповіді допускаються суттєві помилки.</p> <p>«НЕЗАДОВІЛЬНО» (0 – 24 балів) виставляється бакалавру, який: не володіє навчальним матеріалом, виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача.</p>
Вимоги до письмових робіт	Навчальна дисципліна передбачає написання індивідуальних письмових завдань із опрацювання обов'язкової та додаткової літератури, а також аналізу. Письмові завдання оцінюються відповідно до робочих програм та положення про організацію самостійної роботи студентів кафедри виконавського мистецтва спеціальності 025 «Музичне мистецтво»
Семінарські заняття	
Умови допуску до підсумкового контролю	Порядок та організація контролю знань бакалаврів, зокрема, умови допуску до підсумкового контролю визначаються відповідно до Положення про організацію освітнього процесу

	та розробку основних документів з організації освітнього процесу в Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Порядку організації та проведення оцінювання успішності студентів, Методичних рекомендацій та положення про організацію самостійної роботи студентів кафедри виконавського мистецтва спеціальності 025 «Музичне мистецтво»
Підсумковий контроль	<i>Залік</i>

7. Політика навчальної дисципліни

<p>Академічна доброчесність: Очікується, що бакалаври будуть дотримуватися принципів академічної доброчесності.</p> <p>Відвідування занять Відвідування занять є важливою умовою успішного навчання. Очікується, що всі бакалаври відвідають заняття курсу. Пропуски занять відпрацьовуються в обов'язковому порядку.</p>
<p>Освітній процес здійснюється згідно графіку навчального процесу.</p> <p>Студенти університету, які не виконали індивідуальний навчальний план семестру з однієї, двох або трьох дисциплін і при семестровому контролі отримали оцінку «незараховано» чи «незадовільно» (FX або F) мають право (за особистим бажанням) на повторне проходження навчальної дисципліни, вивчення якої може бути перенесене на наступний навчальний період, що регулюється Положенням про порядок повторного вивчення дисциплін (кредитів ECTS) в умовах ECTS (№ 18 від 2.02. 2016 р.; із внесеними змінами наказом № 212 від 06.04.2021 р.), яке регламентує процедуру повторного вивчення навчальної дисципліни, тобто ліквідації академічної заборгованості</p> <p>https://nmv.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/118/2021/04/povtorne-vuvchennia_nove.pdf</p>
<p>Неформальна освіта регулюються Положенням про визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної освіти в Прикарпатському національному університеті імені Василя (Редакція 3) (введено в дію наказом ректора № 672 від 24.11.2022 р.) Стефаника</p> <p>https://nmv.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/118/2022/11/neformalna-osvita.pdf</p> <p>Рекомендовані платформи: Платформа Coursera for Campus; сучасний студентський простір Paragraph (на базі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника); Erasmus+UA</p>

8. Рекомендована література

<p>1.Пасічняк Л.М. Робота диригента над музичним твором: Методичні рекомендації до дисципліни «Оркестрове диригування» для студентів вищих музичних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації напряму підготовки «Музичне мистецтво». Івано-Франківськ,</p>

Нова Зоря, 2012. 72 с.

2.Береза А.В. Педагогічно-асистентська практика майбутнього вчителя музики. Навчально-методичний посібник (видання 2-ге, доповнене).Вінниця, НОВА КНИГА, 2010. 184 с.

3.Горобець Т.В. Роль комплексного навчання у системи підготовки майбутнього музичного керівника та вчителя музики в педагогічному коледжі. Київ, 2008. 72 с.

5.Нальонов І.М. Педагогічна практика студентів музично-педагогічних факультетів: навч.-метод.посібник. 3-тє вид., доповнене. Київ, Освіта України, 2006. 179 с.

6.Дутчак В. Бандурне мистецтво діаспори. Проблеми виконавства. Мистецтвознавчі записки. Київ, 2004. Вип. 5. С.22-29.

7.Катрич О. Стил ь музиканта-виконавця (теоретичні та естетичні аспекти. Дрогобич, Вид. Фірма «Відродження», 2000. 100с.

8.Мандзюк Л. Вплив емоційного фактора на психофізіологічну сутність виконавського апарата бандуриста. Професійна та моральна культура в професійній системі. Зб. наук. праць Луганськ-Харків, 2004. С.194-203.

9.Мандзюк Л. Про виконавські проблеми лівої руки бандуриста в контексті художньо-виразної гри. Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти. Вип. 6. Харків, 2001. С.175-183.

10.Мандзюк Л. Самостійна робота бандуриста над гамами. Методичні рекомендації для студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв. Київ-Харків, Глас, 2004. 23 с.

11.Сідлецька Т.І. Практична культурологія. Історія народно-оркестрового виконавства України: навчальний посібник. Вінниця, ВНТУ, 2011. Ч.І. 122с.

12.Сідлецька Т.І. Практична культурологія. Історія народно-оркестрового виконавства України: навчальний посібник. Вінниця, ВНТУ, 2011. Ч.ІІ. 72с.

13.Бойко А. Концептуальні засади 12-бальної системи оцінювання у закладах вищої педагогічної освіти. Рідна школа. 2002. № 2. С. 12–15.

14.Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно рейтинговою системою навчання. 2-ге вид.-К.:Центр учбової літератури, 2011. 384 с.

15.Волкова Н. П. Педагогіка. Київ : Академія, 2001. 576 с.

16.Гладуш В.А., Лисенко Г.І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія .

Навчальний посібник, Дніпропетровськ, Акцент, 2014. 416 с. URL :

<https://lib.iitta.gov.ua/720498/2/3pdf>

17.Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. 243 с.

18.Заводяний В., Заводяний В. Рейтинг – система оцінювання успішності студентів. Рідна школа. 2001. № 1.

19.Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 486 с.

20.Лозова В. І. Етика науковця. Педагогіка та психологія. 2011. Вип. 40(2). С. 47– 51.

21. Мойсеюк В. Є. Педагогіка. 4-те вид., доп. Київ, 2003. 608 с.

22.Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: навч. посіб. Київ : Вища шк., 2005. 239 с.

23.Ортинський В.Л.Педагогіка вищої школи: навч. посіб.(для студ. вищ. навч. закл). К. : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

24.Ортинський В. Педагогіка вищої школи. 2019. 472 с.

25.Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посібник / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. С. 5–105.

26. Педагогіка вищої школи : Робоча програма навчальної дисципліни / Н. В. Коваленко. Суми : ФОП Цьома С.П., 2017. 79 с.URL : <https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/.pdf>

27. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В.Семенова та ін.; за ред. З.Н. Курлянд. [3-тє вид.,перероб. і доп]. Київ: Знання, 2007. 495 с.

28. Психологія вищої школи: Підруч. [для студ. ВНЗ] / Подоляк Л.Г. Юрченко В.І. [Вид. 3-є, випр. і доп.] Київ : Каравела, 2011. 360 с.
29. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2006. 352 с.
URL : <http://distance.dnu.dp.ua/ukr/nmmateriali/documents/pedagogikavsh.pdf>
30. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи. Київ: Академія. 2014. 456 с.

Викладач доцент. Конвалюк У.В.